

A jogi tények fogalma, fajtái. a jogi tények hatásai

A társadalmi viszonyoknak, társadalmi vonatkozásoknak a változását, megszűnését bizonyos *események, körülmények és tények* idézik elő. Ezek a tények lehetnek a jog szempontjából *közömbösek* és jogilag *jelentősek* is. A jogilag jelentős tényeknek a köre *végtelen és nyílt*. Voltaképpen alig vannak olyan tények, amelyek az adott esetben ne válhatnának a jogi szabályozás tárgyává.

A tényeknek azonban csak *meghatározott körülmények között* van jogi jelentősége, továbbá a jogi norma vagy az *utólagos bírói elismerés* emeli ki azokat a *tényeket és körülményeket, élethelyzeteket*, amelyek az adott időpontban és más tényekkel összefüggésben jogi tényeknek minősülnek. A tények világával így a *jogiság mozzanatát* a jogi norma (a bírói ítélet) *tényállás* eleme hozza összefüggésbe. Azokat a *tényeket, élethelyzeteket, történéseket*, amelyek *magánjogi joghatásokat* jellegetesen *idéznek elő*, a magánjogban jogi *tényeknek* nevezzük. A magánjogi tények a *magánjogi* jogviszony *keletkezésére, változására* vagy *megszűnésére* vonatkozó *magánjogi jogszabályok tényállásbeli* elemeit *valósítják meg*. Ezek az elvont ismérvek a *jogszabály tényelemei* (ezeket *tényállásalelemeknek* mondjuk), és ezek kapcsolatából áll elő a *jogszabály tényállási része*. Ez másképpen fogalmazva annyit jelent, hogy meghatározott *tényeknek, körülményeknek, eseményeknek* vagy emberi *magatartásoknak* jogi *következményei* akkor vannak, ha azok „a jogiság” *mozzanatával* is kapcsolatba *kerülnek*, vagyis ha azok a jogszabály tényállásalemével többé-kevésbé *megfelelést* mutatnak. Ezért az *életnek* azokat a *jelenségeit*, amelyek a *magánjog szabályai és elvei alapján* jogviszonyok *keletkezését, módosulását* vagy *megszűnését* váltják ki, *nevezzük jogi tényeknek*. A jogi tény tehát a *joghatás előfeltételét* alkotja. A jogi tények közül kétségkívül a legjelentősebbek az emberi *magatartások*, amelyek mellett jogi ténnyé válhatnak bizonyos *egyéb emberi körülmények* is. Gyakran magánjogi jogviszonyok változását előidéző forrásai a *közhatalmi* aktusok. Vannak végül a *külső világban lejátszódó* olyan *tények*, amelyek az *embertől függetlenek*. Ezek a tények is előidézhethetnek a magánjogi jogviszonyokban változást.

A jogi tényeket a *joghatások milyensége* szerint is megkülönböztetjük, vagyis aszerint, hogy milyen *változást idéznek elő* az addigi jogi helyzetben. Ezen az alapon megkülönböztetünk:

ü jogviszonyokat **keletkeztető**

ü jogviszonyokat **változtató, módosító**

ü jogviszonyokat **megszüntető** jogi tényeket.

I. A JOGILAG JELENTŐS MAGATARTÁSOKRÓL

Az emberi *magatartások* a magánjog legfontosabb jogi *tényei*. Az emberi magatartások és a jogszabályok között *kétféle* viszony lehet: vannak olyan emberi magatartások, amelyeket a *jogszabály* megenged, vagy legalábbis nem tilt (jogos, *jogszerű*, megengedett vagy *védett*); és vannak olyan emberi magatartások, amelyeket a jogszabály jogellenesnek, tilosnak (jogellenes *magatartások*) minősít. A tényálláskörök e két szélső pólusa között helyezkedik el azoknak a magatartásoknak a köre, amelyeket a magánjogi jogirodalom kis *relevanciájú* vagy jogilag nem *védett magatartásoknak* nevez.

I. 1 A jogos magatartásokról

A jogos magatartások között is *több tényálláscsoportot* különböztetünk meg:

ü A jogos magatartások legfőbb csoportját az olyan *akaratnyilvánítások, akaratkijelentések* alkotják, amelyek valamely magánjogi jogviszony *keletkezésére, változtatására* vagy *megszüntetésére irányulnak*. Ezeket a jognyilatkozási formájú magatartásokat *jogügyleteknek* hívjuk. A *jogügyletek* eszerint olyan akaratnyilatkozatok, amelyeknek *célja* valamilyen *magánjogi hatás létesítése*.

ü Számos esetben fordul elő az is, amikor bizonyos jogos emberi magatartáshoz a jog annak vizsgálata nélkül fűz bizonyos *joghatást*, hogy a magatartás kifejtőjének volt-e erre az eredményre irányuló akarat. Ezeket a magatartásokat *egyszerű* jogcs *elekményeknek* nevezzük. Az *egyszerű jogcselekmények közé* az olyan akarat, *érzés* vagy *tudomásnyilatkozatok* (tudatnyilatkozatok) tartoznak, amelyek nem *irányulnak* kifejezetten a *hozzájuk fűzött joghatásra*. Pl.: Ptk. 5:29. § (1) bekezdése alapján a szomszéd időben tett nyilatkozata a túlépítés ellen, amellyel az építkezőt a rosszhiszemű túlépítővel hozza azonos helyzetbe.

ü Az ún. **reálaktusok** olyan jogcselekmények, amelyek nem jognyilatkozati *formában* jelennek meg. A *reálaktusok* nem *joghatás előidézésre*, hanem valamely *más ténybeli eredményre irányuló* akaratot fejeznek ki, vagyis amelyek *joghatást idéznek elő már pusztán a cselekvés eredményénél* fogva. Pl.: a találás, amely tulajdonjogot keletkeztet az akaratképtelen személy (gyermek) javára is.

ü A jogos magatartások egy további csoportját alkotják az ún. **előírt magatartások**. Az előírt magatartások körébe a jogi *hatású* emberi *cselekményeknek* az a tarka *sokasága* tartozik, amelyekkel a jogviszonyok részesei a *jogviszonyból rájuk háruló kötelezettségeket teljesítik* és ezzel a jogviszonyok szabályszerű lebonyolódását segítik.

I.2. A jogellenes **magatartásokról**

Jogellenes **magatartások** azok az emberi *magatartások*, amelyek a jog *parancsába ütköznek*. A jogellenes magatartások a *tárgyi* jognak nem *megfelelő* cselekvések: *delictumok*, *kötelemszegések*, *mulasztások* stb. A jogellenes magatartásoknak nincs mindig és feltétlenül a magánjogi jogviszonyok körébe eső következménye; ilyen magánjogi következmény csak akkor áll be, ha az *más személyek* valamely, a jog *által védett érdekállását sérti*. A jogellenes *magatartások* is a konkrét jogi helyzetet *változtató tények*.

A magatartás jogellenes **minősége**, értékelése **objektív**, tehát a *magatartás tanúsítójának akaratától és tudatától függetlenül minősül* a jogi norma *alapján* a *magatartás* jogellenesnek. A jogellenes minőség akkor is megmarad, ha annak magánjogi következményei (pl.: elévülés miatt) nem állnak be.

A magatartás jogellenes minősége lehet **abszolút és relatív**:

ü **Abszolút** jogellenesnek azt a *magatartást mondják*, amelyet *bárkivel* szemben is *tanúsítanak*, jogellenesnek *minősül*. A jogellenesség nem *önmagában* jelentkezik, hanem a magatartás azért válik jogellenessé, mert bizonyos – *negatív* – eredményt váltott ki. Az *abszolútnak* nevezett jogellenes magatartások egy sajátos csoportját alkotják a magánjogban az ún. *delictumok*. A magánjogban a **károkozás általános** tilalma nyert megfogalmazást. Eszerint minden olyan *magatartás*, amely *kárt*, rendellenes *eredményt* okoz vagy *közvetlenül* okozhat, jogellenes (általános magánjogi delictum – generálklauzulája a Ptk. 6:519. §-ban írt rendelkezés).

6 519. § [A felelősség általános szabálya]

Aki *másnak* jogellenesen *kárt* okoz, *köteles* azt *megtériteni*. Mentesül a *felelősség alól* a *károkozó*, ha *bizonyítja*, hogy *magatartása* nem volt *felróható*.

ü A jogellenes magatartások másik fajtája a **relatív jogellenesség**, amely nem *bárkivel* szemben *állhat* be. A relatív jogellenes magatartás hatásaként beálló rendellenes, jogellenes *eredmény* csak **meghatározott személy** irányában jogellenes. Pl.: Ptk. 6:157. §-a alapján a hibás teljesítés.

Szokásos a magánjogban a jogellenességnek egy olyan csoportosítása is, amely megkülönbözteti az **objektíve** jogellenes magatartást a **szubjektíve jogellenestől**.

ü Az **objektíve** jogellenes *magatartás független tanúsítója szubjektíve* is rendellenes *tudatától* vagy *akaratától*. A magatartás jogellenes minőségét itt a rendellenes *eredmény objektíve* keletkezteti, azaz ebben az esetben a jog a magatartást *kizárólag „a tárgyi jog mércéjével” méri*, és nincs tekintettel a magatartás tanúsítójának *személyére*. A jogellenesség objektív jellege mögött így *önmagában* a tárgyi jogszabályba ütközés áll.

ü **Szubjektív jogellenesség esetében** a *magatartás jogellenességének objektív minősége* egy **szubjektív tényezővel tetéződik**. A magatartás szubjektív tulajdonságai közé a tudati **és** akarat **állapotok** tartoznak, amelyek nem a jogellenesség objektív minőségét, hanem a *magánjogi jogkövetkezmények beálltát és jellegét befolyásolják*.

I. 3 A jogilag nem **védett (csökkent védelmű) magatartásokról**

A jogos **és** jogellenes **között** helyezkedik el azoknak a *magatartásoknak* a *köre*, amelyek *eredményüket* tekintve rendellenesek ugyan, de a jog mégsem fűzi hozzájuk a rendellenesség következményeit, ugyanakkor nem is *biztosítja* azt a *védelmet*, amely a jogos magatartásokat megilleti. Ezek a *magatartások* nem jogellenesek, de nem is *védettek*. A magánjog irodalma ezeket kis **relevanciájú** jogi **tényeknek** nevezi.

A csökkent védelmű magatartások tehát általában jogos *magatartások*, amelyek azonban *gyakorlásuk közben* olyan rendellenes *tulajdonságra* tesznek szert, amely ugyan nem *éri el* a *jogellenességet*, de mégis *magánjogi szankcióban* részesül. Három típusa van:

ü **utaló magatartás (korábban 1959. IV. tv szerint *biztatási kár*)**

ü **önhiba**

ü **naturális obligációk**

Az **utaló magatartásokról**

Ha valaki akart (*célzott*) *magatartásával másban valamely tény valósága iránt hitet ébreszt és a másik e hite alapján kárt szenved, ezért a magatartás tanúsítója helytállni tartozik.* Az utaló magatartások nem jogellenes cselekmények, mert a magatartás nem ütközik jogszabályba és önmagában nem is károkozó. Az utaló magatartások ezért **középhegyen állnak** a jogos és jogellenes **cselekmények között**. A hozzájuk fűződő joghatás alapja, hogy helyt kell állnunk viselkedésünkért, *magatartásunkért*. Mindig **szándékos** magatartás. Szükséges továbbá, hogy a *magatartás* alkalmas legyen a másik félben a tanúsított ténnyel valósága iránti hit *felkeltésére*. Evégből a magatartásnak komolynak, *egyértelműnek, határozottnak és elhihetőnek* kell lennie. Az utaló magatartás az emberi **jóhiszeműséggel való visszaélés**. A másik félnek az ezen a hiten alapuló cselekvése nem minősüljön *önhibának*. Az *önhibás fél* jogellenes cselekedetekkel szemben **csökkent védelemre** sem *érdemes*. A magatartásban bízó fél hátránya: a **károsodás**. A kis relevanciájú *utaló magatartások* generális tényállása a 6:587. § [Utaló magatartás] A bíróság a kárnak egészben vagy részben való megtérítésére kötelezheti azt, akinek *szándékos magatartása más jóhiszemű személyt alapos okkal olyan magatartásra indított, amelyből őt önhibáján kívül károsodás érte.*

A magyar judikatúra csak „**biztatási kárnak**” nevezi. Azonban nem deliktuális felelősségi tényállás, mert nem jogellenes magatartás következménye. Ezért **kártalanítás** jár. A kis relevanciájú utaló magatartás a szerződéshez és a deliktuális felelősséghez képest **szubszidiárius** tényállás. A kis relevancia annyit jelent, hogy a *tényállás* elemeinek nagyobb **számban** kell jelen *lenniük* ahhoz, hogy a *jogkövetkezmények* csakugyan **beálljanak**. Korábban az 1959. évi IV. törvény a bevezető rendelkezések között tárgyalta (6§), ez került át a polgári jogi felelősség körébe.

Az **önhibáról**

Jogilag nem **védelem** magatartás: az **önhiba** is. Az *önhiba* – az utaló magatartáshoz hasonlóan – a jogos és a jogellenes magatartások között foglal helyet, amelynek elvi kiindulási alapja az, hogy *önmagával* szemben senki sem **következtethet** jogellenes *magatartást*.

Az *önhiba* kis **relevanciájú** magatartás, amelynek *alapformája általában jogos magatartás, de mégis szankcionálásban részesül*. Az *önhiba* objektív alapja az, hogy az ilyen magatartás jogilag nem **védelem**, de a *jogellenesség fokát mégsem éri el*. Az *önhiba*, noha objektív alapú tényállás, tipikus előfordulásaiban egyúttal szubjektív feltételű is, vagyis **felróható**, azaz jogilag **befolyásolható**.

II. Az **egyéb emberi körülményekről**

A jogi *tények* következő csoportjába olyan emberi **körülmények** tartoznak, amelyek nem **minősülnek** emberi magatartásoknak. Ezek az emberi körülmények, amelyek bizonyos **tulajdonságokat, állapotokat** fejeznek ki, feloszthatók **objektív és szubjektív körülményekre**.

ü **Objektív** emberi **körülmények** az emberek jogilag **jelentős személyállapotai**: a kor, nem, testi vagy lelki fogyatkozás, lakóhely, távollét, hozzátartozói minőség stb. Az objektív emberi körülmények közé tartozik a születés és a halál ténye is.

ü **Szubjektívek** azok az emberi **körülmények**, amelyek az ember bizonyos lelki **állapotait** fejezik ki. Ide soroljuk a személyek tudatállapotával, akarat állapotaival, továbbá **érzelmi állapotával** kapcsolatos jogi **tényeket**. A **hiszemnél** a hangsúly a tudatra helyeződik. A hiszem a **magatartás szubjektív minősége**: a magatartás tanúsítójának tudata vagy „**tudhatása**”, amely bizonyos esetekben az akaratba megy át. A tudatbeli **állapottal** kapcsolatos emberi **körülmény** valaminek a nem **tudása** vagy „**rosszul tudása**”: a tévedés. A tévedés lényegileg hamis tudattartam, ennyiben a hiszemhez roppant közelálló kategória. **Döntően az akaratállapottal jellemezhető szubjektív emberi körülmény**: a **felróhatóság**, a **vétkesség**. Műértelemben a **felróhatóság** a szélesebb, a **vétkesség** a szűkebb kategória. **Felróhatóság** alatt az adott helyzetben **általában elvárható magatartással ellentétes magatartást** értjük; a **vétkesség** pedig jogi értelemben a **cselekvő személyek** olyan akaratilag **fogyatékosága, amelynek fogva őt felelősség** terheli.

Valóságosan szubjektív alapú egyéb emberi körülmény viszont a **vétkesség**, amelynek két fő alakzata van: a **szándékosság** és a **gondatlanság**.

ü **Szándékosság** a jogellenes **eredmény bekövetkezésére irányuló** akarat.

ü **Gondatlanság** alatt az **életben elvárható gondosság elmulasztását** értjük.

Az **egyéb emberi körülmények közé tartozó jogi tény** lehet **kivételesen** az **érzelmi állapot** is.

III. A közhatalmi aktusokról

Szűkebb értelemben **közhatalmi** aktusok, mint jogi **tények keretébe** csak azokat a **jogalkalmazói megnyilvánulásokat** soroljuk, amelyek a **magánjogi** jogviszonyokra **alakítólag** hatnak. Aszerint, hogy ezek az aktusok milyen **hatást** gyakorolnak a magánjogi jogviszonyokra, különböztetünk jogviszony **alakító** (konstitutív), továbbá **megállapító** (deklaratív) aktusok között.

ü **Konstitutív** aktus az olyan **bíróági** vagy **közigazgatási határozat**, amely maga hozza **létre** a **jogváltozást**, azaz **létrehozza, módosítja** vagy **megszünteti** a **magánjogi** jogviszonyt. A bírói ítélet magánjogi jogviszonyt **konstituuál, módosít** vagy **szüntet** meg az alábbi esetekben:

a) Amikor a **bíróági határozat** valamely **magánjogi jogszabályban tényálláselemül** szerepel. Pl.: holtak nyilvánításáról szóló bírósági határozat.

b) **Konstitutív** minden olyan **bírói ítélet** is, amely **új magánjogi** alanyi jogi helyzetet teremt. A konstitutív bírói ítéleteknek nemcsak az eljárási jogban, de legalább annyira az anyagi jogban is meghatározó jelentőségük van. A társadalmi viszonyok egyre bonyolultabbá válásával, a tudomány- és technika sokirányú fejlődésével egyre nagyobb számban születnek olyan bírói ítéletek, amelyek **új magánjogi jogtételeket** teremtenek, új magánjogi alanyi jogokat és alanyi kötelezettségeket kreálnak, meglévő magánjogi jogszabályi tényálláselemeket módosítanak, változtatnak vagy szüntetnek meg.

c) **Jogalakító bírósági határozatoknak** kell minősítenünk a **téves, hibás jogalkalmazói** aktusokat. Konstitutív a téves bírói ítélet, mert a magánjogi jogviszony felei között olyan joghatást vált ki, amely a valóságos tényálláshoz jogilag nem volna kapcsolható. A téves bírói ítélet perjogi értelemben általában deklaratív, viszont anyagi jogi értelemben új jogviszonyt hoz létre, meglévőt változtat, illetőleg szüntet meg.

d) A **bírói ítélet** a maga **egész terjedelmében** gyakran nem **konstitutív** ugyan, de az **ítéletben** a **megállapító** elemek mellett nagy szerepet **játszanak** a **konstitutív** elemek is. A bírói ítéletek mellett **jogváltozást létrehozó, tehát konstitutív hatályú közigazgatási határozatok** is szép számmal vannak.

ü **Deklaratív** az a **bírói** vagy **közigazgatási** aktus, amely nem **módosít**, nem **szüntet** meg jogviszonyt, **csupán megállapítja** a jogviszony **fennállását** vagy fenn nem állását.

Végül a **közhatalmi** aktusok **körébe** soroljuk a **köztestületek** bizonyos **nyilvántartásait**, továbbá bizonyos **hatósági személyeknek** a **magánjogi** jogviszonyokban **való** – nem aktus **formájában** meg **jelentő** – **közreműködését**.

IV. Az embertől független külső körülményekről

A hagyományos magánjogi dogmatika szerint a jogi **tények** negyedik **csoportjába** azok a **külső körülmények** tartoznak, amelyek az emberi **magatartástól** – és **magától** az emberi **léttől** is – **függetlenek**, az adott **konkrét magánjogi** jogviszonyban azonban **jelentőssé válnak**. Ezek a jogilag releváns körülmények lehetnek a **külvilágban beálló események, természeti jelenségek**, továbbá ide tartozik az **idő**, mint jogi tény, azaz az **idő folyása** is.

Az **időnek**, mint jogi **ténynek** bizonyos **más tényekkel** kapcsolatban a **magánjogi** jogviszonyokban **sokféle hatása** van. Az **idő múlása** kihat a jogviszonyok **keletkezésére, módosulására és megszüntetésére**, a jogok **érvényesítésére**, a **kötelezettségek teljesítésére**.

IV. 1 Az idő folyásáról

Az **időtényezőt** a magánjog irodalma általában az alanyi jog **megszűnésével**, illetőleg a jog **állami úton való érvényesíthetőségének** a **megszűnésével** kapcsolja össze, valójában azonban „**az időnek jelentése van**” a **magánjogi** jogviszonyok minden **létszakában**. Az **időnek** a **magánjogi** jogviszonyokban a **hozzáfűzött joghatás** ad **jelentést**.

A *magánjogi* jogviszonyok *körében* az *időmúlásnak* gyakran az alanyi jogot *megszüntető hatása* van. Az ilyen határidőt **jogszünető** vagy **jogvesztő**, másképpen **záros határidőnek** nevezzük. *Jogszünető határidőről* akkor *beszélünk*, amikor az *idő múlása* az alanyi jogot a maga *egészében megszünteti, elenyésztí*.

Jogvesztőnek csak az a *határidő minősül*, amelynek *elmulasztásához* a *jogszabály* kifejezetten a jog *elenyésztésének* a *következményét fűzi*. A határidő elteltének „*jogfosztó*” jellegéből az következik, hogy a jogvesztő határidő eltelte utáni teljesítés tartozatlan *fizetés*; vagyis az így teljesített szolgáltatás a jogalap *nélküli gazdagodás* szabályai szerint visszakövetelhető. Jogszünető a Ptk. 6:558. § (3) bekezdése. Van időtényező, amely *jogvesztéssel jár*, mégsem záros pl.: Ptk. 5:163. § (2) bekezdése. A jogvesztő határidők elmulasztása *objektív jellegű*, mert a jogérvényesítéssel késlekedő fél véletlenségének igazolásával sem mentesülhet. Ezért ezeket a határidőket **objektív határidőeknek** is nevezzük. Az ilyen határidők kivételes alkalmazását a forgalom *biztonsága követeli meg*.

Az *idő folyása különböző* kapcsolatokban szerepel a *magánjogi tényálláselemként*. Ebbéli szereplésének két fő alakja a **határnap** és a **határidő**. A *határnap* olyan *időpont*, amelyben valamely *esemény beáll*; a *határidő* pedig az az *időtartam*, amely két *határnap közé* esik.

A **határidők számításának módjáról** a Ptk. 8:3. §-a tartalmaz rendelkezéseket. Ezek szerint: napokban megállapított határidőbe a kezdőnapot nem kell *beleszámítani*. A határidő kezdete vagy *objektíve* valamely esemény beálltától, vagy *szubjektíve* valaminek a tudomásul vételétől számít.

A Ptk. 8:3. § (2) bekezdése: A hetekben, *hónapokban* vagy *években megállapított határidő* azon a napon *jár le*, amely *elnevezésénél* vagy *számánál* fogva megfelel a *kezdő* napnak. Ha ilyen nap az *utolsó hónapban* nincs, a *határidő a hónap utolsó napján jár le*. A (3) bekezdés pedig úgy rendelkezik, hogy ha a *határidő utolsó* napja *munkaszüneti* nap, a *határidő a következő* munkanapon *jár le*.

A *határnap* vagy *határidő tűzése* alapulhat *törvényen, jogügyleten, vagy bírói határozaton* (teljesítési határidő). Abban az esetben, ha a felek a *határidőt meghosszabbítják*, az *új határidőt kétség esetén* az eredeti *határidő elteltét követő naptól kell számítani*. Arról is tartalmaz a törvény rendelkezést, hogy a *határozott* naphoz *kötött jogszerzés* a nap *kezdetén* következik be.

IV.2. Az **elévülésről**

Az **elévülés** abban *különbözik* a *záros* (praeclusiv) *határidőtől*, hogy az nem *szünteti meg magát* az alanyi jogot, hanem csak *igényszünető kifogást alapít a kötelezett javára*. Azt is mondjuk, hogy az elévülés az alanyi jogot „*legyengíti*”, csonkává teszi. AZ új Ptk. az elévülés szabályait nem a szerződési jogban, hanem a kötelelemre vonatkozó közös rendelkezések között a *Kötelmi jog* c. Hatodik Könyvben, a 6:21. §-6:25. §-ok alatt szabályozza. Az elévülés tehát a kötelmi jogi stúdium tana, ezért azzal a magánjog általános része a jogi tények között nem foglalkozik.

Vis maior

E körben kell megemlíteni a **természeti jelenségeket**, mint jogi **tényeket**. A természeti katasztrófák (vis maior, pl. árvíz, földrengés) létrehozhatnak polgári jogviszonyokat (pl. biztosítási szerződés esetén kártérítési kötelezettség), módosíthatnak, illetve megszüntethetnek polgári jogviszonyokat (pl. lehetetlenül a lakásbérleti szerződés).